

UKRAINOS FILOSOFŲ DARBAI

Filosofija Ukrainoje turi daugiaamžes tradicijas. Jos pradmenys randami Kijevo Rusios ir ukrainiečių tautos formavimosi laikų raštuose. Žmogaus ir pasaulio ryšių, žmogaus gyvenimo prasmės klausimai jau tais laikais kėlė susidomėjimą ir buvo išreikšti atskiruose filosofiniuose apibendrinimuose. Bet filosofija, kaip tokia, Ukrainoje susiformavo žymiai vėliau, ukrainiečių tautos antifeodalinės išsivadujamosios kovos laikais (XVI—XVII a.), kada buvo įsteigtos broliškosios mokyklos ir Kijevo—Mogilos akademija. Tais filosofijos formavimosi Ukrainoje laikais jos pažangieji atstovai palaikė glaudžius ryšius su Lietuvos mąstytojais.

Vilniaus rankraštynuose ir dabar galima rasti tų laikų ukrainiečių autorių rankraščių; šie rodo Ukrainos ir Lietuvos mąstytojų ryšių abipusiškumą.

Vėlesniais šimtmečiais filosofijos raida Ukrainoje reiškėsi nuosekliai pereinant nuo ankstyvojo humanizmo idėjų prie idealistinių sistemų, kurias paveikė klasikinės vokiečių idealizmas, paskui — prie švietėjiškos filosofijos, revoliucinio demokratizmo filosofijos ir pagaliau prie marksizmo.

Šiandien Ukrainoje filosofijos problemas nagrinėja didelis būrys filosofų-marksistų. Filosofijos dėstymo centrais tapo aukštųjų mokyklų katedros, visų pirma Kijevo, Char-kovo, Dniepropetrovsko, Odesos, Lvovo, Užgorodo ir Donecko universitetų katedros. Filosofijos kadrus daugiausia ruošia Kijevo universiteto filosofijos fakultetas; pokario metais dauguma Ukrainos filosofų baigė tą fakultetą. UTSR Mokslų akademijos Filosofijos institutas atlieka ir koordinuoja mokslinius tyrimus, jis dirba, bendradarbiaudamas su Ukrainos ir kitų respublikų aukštųjų mokyklų filosofijos dėstytojais, atskirai imant, su Rusijos Federacijos, Moldavijos, Gruzijos ir t. t. filosofais. Ukrainos filosofai aktyviai dalyvauja svarbiuose TSRS Mokslų akademijos leidiniuose, visasąjunginėse konferencijose ir simpoziumuose, skaito pranešimus tarptautiniuose kongresuose.

Siekdami kūrybiškai plėtoti teoriją, Ukrainos filosofai daugiausia rūpinasi sprendimu tų problemų, kurios glaudžiai susijusios su komunizmo statyba, visuomeninių santykių tobulinimu, idėjiniu darbo žmonių auklėjimu, su visa dabartine visuomenine-istorine praktika ir konkrečių mokslų, ypač gamtos mokslų, raida.

Pastaruoju dešimtmečiu Ukrainos filosofų dirbamo mokslinio-tiriamąjo ir propagandinio darbo būdingiausias bruožas — gilus V. Lenino teorinio palikimo nagrinėjimas. Per tuos metus išspausdinta daug rinkinių, monografijų, straipsnių, skirtų nušviesti V. Lenino vaidmeniui atskirų mokslinės filosofijos sričių plėtojime, o taip pat kai kuriems jo teorinės veiklos laikotarpiams. Antai verti dėmesio straipsnių rinkiniai: „Genialus filosofinis V. Lenino kūrinys“ (Kijevas, 1959, ukr. k.), „Didžioji lenininių idėjų jėga“ (Lvovas, 1960, ukr. k.), N. Ovanderio, I. Karnauchovo monografijos, kuriose nagrinėjamas V. Lenino mokymas apie valstybę, revoliuciją ir t. t. V. Lenino gimimo šimtmečiui UTSR Mokslų akademijos filosofai paruošė tokius straipsnių rinkinius ir monografijas, kaip „Lenininių

filosofinių idėjų pergalė Ukrainoje“, „V. Leninas ir ką kurios sociologijos problemos“, „V. Leninas ir metodologiniai šiuolaikinio mokslo klausimai“ ir kt.

Istorinio materializmo srityje Ukrainos tyrinėtojas rūpi problemos, susijusios su tarybinės visuomenės vystymosi iš socializmo į komunizmą dėsniniais, atskirai imant, gamybinių jėgų ir gamybinių santykių vystymosi, priešybių tarp miesto ir kaimo, fizinio ir protinio darbo panaikinimo, tarybinės valstybės vystymosi, politikos ir ekonomikos santykio problemas. Šios problemos sprendžiamos G. Jemeljanenkos, V. Vasilenkos, P. Cvelicho, E. Samborskio ir kt. darbuose. Pastaraisiais metais daug dėmesio skiriama tarybinės visuomenės socialinio vieningumo raidos tyrinėjimams, socialinių procesų valdymo problemoms (J. Širajjevo, F. Jenevičiaus ir kt. darbai). Tų tyrimų rezultatai apibendrinti knygoje „Sociologija Ukrainoje“ (Kijevas, 1968, ukr. k.) ir kt. Daugelyje darbų aiškinaamos asmenybės dvasinės pažangos pagrindinės kryptys, atskleidžiami objektyvūs ir subjektyvūs veiksniai, sąlygojantieji būsimosios komunistinės visuomenės žmogaus formavimąsi, pvz., L. Sočan „Dvasinė asmenybės pažanga ir komunizmas“ (Kijevas, 1966), „Socialistinis kolektyvas ir asmenybė“ (Kijevas, 1968, ukr. k.) ir kt.

Per kelerius pastaruosius metus respublikoje vis labiau plėčiasi konkretūs sociologiniai tyrinėjimai, kurių vykdymo centrai įsteigti Kijeve, Charkove, Zaporozėje, Odesoje, Lvove. Mokslininkai sprendžia tų tyrinėjimų metodologijos, metodikos ir technikos problemas (pvz., UTSR MA Filosofijos instituto darbuotojai tiria socialinę Lvovo televizorių gamyklos kolektyvo raidą). Daug dėmesio skiriama sociologinių jaunimo problemų sprendimui, estetiniam skonui ir t. t.

Ypač didelį dėmesį Ukrainos filosofai skiria lenininėms idejoms nacionalinių klausimų, jų įgyvendinimui. Tuo tikslu jie nagrinėja darbo žmonių auklėjimo tarybinio patriotizmo ir proletarinio internacionalizmo dvasia problemas. Daugelyje darbų, pvz., I. Kravcevo knygoje „Proletarinis internacionalizmas, tėvynė, patriotizmas“ (Kijevas, 1965), A. Makarenkos „Imperializmo kėslų prieš Ukrainą žlugimas“ (Kijevas, 1967, ukr. k.), A. Doročenkovo, J. Rimarenkos ir kt. darbuose atskleidžiama darbo žmonių nacionalinių ir internacionalinių interesų ir uždavinių vienybė; TSRS tautų ir pasaulinės socializmo sistemos draugystė parodoma kaip socialistinių nacijų kultūrų plėtojimosi, viena kitos turtinimo veiksnys, nušviečiama TSKP, o taip pat UKP ir broliškųjų marksistinių partijų kova už tarptautinio komunistinio ir darbininkų judėjimo vienybę. Daug dėmesio skiriama marksistinio-lenininio mokymo apie nacijas iškraipymų kritikai, didžiavalstybinio šovinizmo ir buržuazinio nacionalizmo demaskavimui. Šios problemos paliestos V. Jevdokimenkos knygoje „Ukrainietiško buržuazinio nacionalizmo idėjų pagrindų kritika“ (Kijevas, 1967, ukr. k., pasirodė antrasis leidimas).

Dialektinio materializmo srityje Ukrainos mokslininkai daug nuveikė, nagrinėdami dialektikos problemas. Dialektika nušviesta ir kaip vystymosi teorija (V. Bosenkos, M. Bulatovo ir kt. darbai), ir vienybėje su logika bei gnoseologija. P. Kopnino darbai „Dialektika kaip logika“ (Kijevas, 1961), „Marksistinės gnoseologijos įvadas“ (Kijevas, 1966) ir kt. gerai žinomi mūsų šalyje. Didelį dėmesį sukėlė V. Šinkaruko knyga „Hegelio logika, dialektika ir pažinimo teorija“ (Kijevas, 1964).

Daugelyje dialektiniam materializmui skirtų darbų: V. Melnikovo, V. Ničik, J. Bogdanovo, S. Krymskio, N. Dučenkos, V. Gubenkos ir kt. knygoje aiškinamas pasaulėžiūros, metodo ir teorijos, subjekto ir objekto, empirinio ir teorinio momentų sąryšis, nagrinėjama tiesos ir jos kriterijų problema, nušviečiama filosofijos kategorijų ir kitų loginių formų prigimtis, evoliucija bei sąryšis. Pastaruoju metu ryškėja dialektinės-materialistinės ir humanistinės problematikos suartėjimo tendencija, o tai skatina gamtos ir žmogaus būties, teorinės bei praktinės žmogaus ir tikrovės veiklos, žmogaus sąmonės ir savimonės formų kilmės, tikrovės kaip žmogaus pasaulio ir kt. tyrimą.

Pastaraisiais metais Ukrainos filosofai ėmė labai domėtis mokslinio tyrimo logikos problemomis. UTSR MA Filosofijos instituto mokslinio pažinimo logikos skyrius tapo moksliniu-derinamuoju šios srities centru Sąjungos mastu. Didelį dėmesį sukėlė šio skyriaus kartu su UTSR MA Filosofijos instituto logikos sektoriumi Kijeve ir Odesoje surengti visasąjunginiai logikos ir mokslo metodologijos simpoziumai, kuriuose dalyvavo ir užsienio mokslininkai.

Ukrainos mokslininkų ta problematika parašytų knygų tarpe tiek tarybinių, tiek užsienio filosofų labai vertinamos, pvz., monografijos „Mąstymo problema dabartiniame moksle“ (Maskva, 1964), „Mokslinio tyrimo logika“ (Maskva, 1965; neseniai išversta į vokiečių kalbą ir išleista VDR), be to, M. Popovičiaus „Filosofinė mokslo kalbos analizė“ (Kijevas, 1966), A. Ujomovo, A. Artucho, P. Jołono ir kt. darbai. Dabar Ukrainos mokslininkai pradeda plačiau tirti mokslinės teorijos sukūrimą, jos atsiradimą ir raidą, jos sąvokinio aparato pobūdį.

Šiuolaikinio gamtos mokslo filosofinių problemų tarpe vyrauja filosofiniai fizikos ir biologijos klausimai. Ukrainos mokslininkai sprendžia klausimus, susijusius su materijos sandaros, materijos ir judėjimo, erdvės ir laiko sąryšio teorijomis. Antai bendrosios ir specialiosios reliatyvumo teorijos, kvantų mechanikos, elementarių dalelių ir laukų fizikos, kibernetikos ir kitus filosofinius klausimus tyrinėja M. Omeljanovskis („Filosofiniai kvantų mechanikos klausimai“, Kijevas, 1956), P. Dyšlevojus („Erdvės ir laiko klausimai reliatyvumo teorijoje“, Kijevas, 1959), M. Vilnickis („Kai kurie specialiosios reliatyvumo teorijos klausimai“, Kijevas, 1959), taip pat V. Gotas, A. Šugailinas, V. Gluškovas ir kt. Autoriai nagrinėja tokias teorines pažinimo problemas, kaip subjektas ir objektas fizikos teorijose; dabartinių fizikos teorijų struktūra, gnoseologinė reliatyvumo principo prigimtis, „absolutūs“ ir „reliatyvūs“ dydžiai, atskaitos sistemos, matavinių mastas. Daug dėmesio skiriama bendrai problemai apie filosofijos ir gamtos mokslų savitarpio ryšius dabartiniame mokslo vystymosi etape. Šios problemos buvo aptariamose respublikinėse ir aukštųjų mokyklų konferencijose, pasitarimuose, simpoziumuose, kuriuose dalyvavo filosofai ir gamtos mokslų atstovai iš įvairių sąjunginių respublikų. Tų konferencijų rezultatai paprastai apibendrinami specialiuose leidiniuose, pvz., „Filosofinės elementarių fizikos dalelių problemos“ (Kijevas, 1964), „Einšteino traukos teorijos ir reliatyviosios kosmologijos filosofinės problemos“ (Kijevas, 1965) ir kt.

D. Ostrianino, M. Logvino, S. Gurvičiaus, N. Kostiuco ir kt. darbuose nušviečiami filosofiniai biologijos ir medicinos klausimai. Didelį susidomėjimą sukėlė N. Depenčiuko „Simetrija ir asimetrija gyvojoje gamtoje“ (Kijevas, 1966), straipsnių rinkinys „Vientisumas ir biologija“ (Kijevas, 1968, ukr. k.), „Organizmas kaip sistema“ (Kijevas, 1966, ukr. k.), kolektyvinis darbas „Dialektinė-materialistinė pagrindinių biologijos ir medicinos sąvokų analizė“ (Kijevas, 1968).

Būdinga, kad šios srities darbų autoriai nesitenkina marksistinės filosofijos teiginių iliustravimu gamtos mokslų medžiaga; jie iš tikrųjų stengiasi tą medžiagą nagrinėti logiškai bei metodologiškai, plačiai ir pagrįstai kritikuoja spekuliacijas naujaisiais gamtos mokslų pasiekimais. Ukrainos specialistai, sprendžiantieji filosofinius gamtos mokslų klausimus, glaudžiai bendrauja su logikais, ir vienu, ir kitų tyrinėjimų problematika, neprarasdama savitumo, vis labiau suartėja. Tai, pvz., ryškiai matyti V. Sviridenkos monografijoje „Matematinės hipotezės vaidmuo mikrorėiškiųjų pažinime“ (Kijevas, 1962, ukr. k.), taip pat knygoje „Gnoseologinės matavimų teorijos problemos“ (Kijevas, 1968, ukr. k.) ir kt. Viena svarbiausių šios srities problemų, kurią dabar sprendžia Ukrainos tyrinėtojai, — tai teorijos ir eksperimento santykio šiuolaikiniame moksle problema. Kaip žinia, šis santykis darosi vis sudėtingesnis dėl to, kad nuolat gausėja eksperimentinių tyrimo priemonių, stiprėja teorinių sistemų abstraktumas ir atsirado tokia galinga pažinimo priemonė, kaip matematinis modeliavimas ir kt.

Respublikoje plačiai nagrinėjama Ukrainos filosofinės ir sociologinės minties istorija. Jau imta giliau nagrinėti Ukrainos XVII—XVIII a. filosofinė mintis. Ruošiamasi išspausdinti filosofinius darbus Kijevo—Mogilos akademijos profesorių F. Prokopovičiaus, S. Javorskio, I. Gizelio, I. Kononovičiaus-Gorbackio ir kt., kurių paskaitų kursai yra išlikę rankraščiuose lotynų kalba. Dabar daugiau kaip dvidešimt specialistų iš Lvovo, Kijevo ir kt. universitetų verčia tuos rankraščius į ukrainiečių kalbą. Tyrinėjami ir aprašinėdami filosofinį Kijevo—Mogilos akademijos palikimą, reiškusi perėjimą iš scholastikos į naujųjų laikų mokslą, Ukrainos mokslininkai mielai pasinaudoja tų pačių laikų Lietuvos filosofinės minties tyrinėjimų patyrimu, pvz., R. Plečkaičio darbais.

Filosofijos istorijos specialistų paruošti, mokslškai susisteminti ir išleisti įžymaus ukrainiečių filosofo-humanisto G. Skovorodos rinkiniai raštai (I ir II t., Kijevas, 1961, ukr. k.). Daugelyje darbų nušviestos filosofinės dekabristų, žymių XIX a. demokratiškos veikėjų ir gamtininkų pažiūros. Gana plačiai atskleistos filosofinės revoliucinės-demokratinės krypties mąstytojų (T. Sevčenkos, I. Franko, L. Ukrainkos, M. Kociubinskio, P. Grabovskio, Panaso Mirno, M. Pavliko, S. Podolinskio ir kt.) pažiūros. Tam skirti M. Novikovo, I. Nazarenkos, M. Partolino, A. Pašuko ir kt. darbai.

Labai aktualios ir reikšmingos metodologinės filosofijos istorijos, Ukrainos filosofų idėjinų ryšių su kitų slavų tautų mąstytojais, filosofinės minties istorijos tarybiniais laikais problemos. Jos atsispindi V. Gorsko ir bulgarų filosofo M. Byčvarovo knygoje „Ukrainiečių ir bulgarų mąstytojų filosofiniai ryšiai“ (Kijevas, 1966, ukr. k.), straipsnių rinkiniuose ir kt.

1966 m. UTSR MA Filosofijos institutas kartu su Kijevo, Lvovo, Charkovo universitetų filosofijos katedrų darbuotojais paruošė „Filosofijos istorijos Ukrainoje apybraižą“ (ukr. k.); joje pirmąkart marksistiškai nušviečiama filosofijos raida Ukrainoje nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Daug dėmesio „Apybraižoje“ skiriama tokiems lig šiol mažai nagrinėtiems klausimams, kaip idealistinių srovių raida XVIII—XIX a., kova už materializmą gamtos moksluose, marksistinės-lenininės filosofijos raida pospaliniu laikotarpiu. Nagrinėjami tarybinį laikotarpį, Ukrainos filosofai paruošė didelį kolektyvinį darbą „Filosofijos raida Ukrainos TSR“ (Kijevas, 1968, ukr. k.). Atsižvelgdami į „Apybraižos“ ir kitų darbų rašymo patirtį, taip pat į respublikines filosofijos istorijos Ukrainoje konferencijas, UTSR MA Filosofijos instituto darbuotojai jau pradėjo rašyti ir ruošiasi išleisti trijų tomų filosofinės minties Ukrainoje istoriją.

Žymus ukrainiečių menininkų, meno žinovų ir veikėjų indėlis į estetikos problemų nagrinėjimą. Antai A. Dovženkos, M. Rylskio, A. Beleckio, L. Novičenkos, N. Šamotos darbuose pateikta gilių filosofinių-estetinių apibendrinimų. Įsteigus UTSR MA Filosofijos institutą estetikos skyrių, o Kijevo ir Donecko universitetuose — estetikos katedras, dar labiau padidėjo filosofų domėjimasis estetikos problemomis.

Leidiniuose apie estetiką daugiausia atskleidžiama meno vieta visuomenės gyvenime, nušviečiama literatūros ir meno partiškumo, idėjiškumo, liaudiškumo klausimai, literatūros ir meno vaidmuo komunistiniame darbo žmonių auklėjime. Paminėtina N. Gončarenkos „Apie pažangą meną“ (Kijevas, 1968, ukr. k.), V. Mazepos „Menas ir dvasinis žmogaus turtingumas“ (Kijevas, 1967, ukr. k.), A. Gordijenkos „Menas, tikrovė ir meninės kūrybos laisvė“ (Kijevas, 1966, ukr. k.), taip pat V. Antonenkos, B. Šiachovo ir kt. knygos.

Pastaraisiais metais Ukrainos filosofai labai didelį dėmesį skiria estetiškumo prigimčiai ir funkcijoms, meninės kūrybos savitumui, estetiniam žmogaus santykiui su tikrove. Antai nagrinėjami estetiniai darbo ir buities dėsningumai, visuomeninių santykių bei daiktiškos aplinkos estetika. Labai susidomėta V. Kudino „Estetika“ (Kijevas, 1967, ukr. k.), B. Kublanovo „Menas kaip tikrovės pažinimo forma“ (Kijevas, 1967, ukr. k.), taip pat P. Gavriliuko, J. Sikorskio, D. Kučeriuko ir daugelio kitų filosofų darbai.

Atskirai reiktų pažymėti dabartinės buržuazinės estetikos kritikos darbus, pvz., N. Gončarenkos „Menas be idealų“ (Kijevas, 1966, ukr. k.), A. Kogano „Dekadentizmas gyvenime ir mene“ (M., 1967) ir kt. Sėkmingai nagrinėjama ir Ukrainos estetikos istorija (V. Perederijaus, I. Ivanjo ir kt. darbai). UTSSR MA Filosofijos institutas paruošė išleisti Maskvoje „Ukrainos estetikos istorijos apybraižas“. Vertingas istorinių-estetinių tyrinėjimų respublikoje indėlis — leidinių serija „Estetinės minties paminklai“; ši serija jau leidžiama Ukrainos „Meno“ leidyklos. Manoma toje serijoje išleisti kai kuriuos poetikos kursus (pavyzdžiui, M. Dovgalevskio), skaitytus Kijevo—Mogilos akademijoje; kai jie bus išversti iš lotynų kalbos į ukrainiečių kalbą.

Respublikos filosofai aktyviai dalyvauja tarptautiniuose estetikos kongresuose.

UTSSR MA Filosofijos instituto ateizmo skyrius, Kijevo universiteto ateizmo katedra ir kitos respublikos mokyklos daug nuveikė, nušviesdamos istorinius religijos ir ateizmo kilimo, vystymosi bei kovos kelius. Nuolat tirdami Ukrainos gyventojų religingumą, minėtų įstaigų darbuotojai daug naudojami konkrečių sociologinių tyrinėjimų duomenimis. Antai, remiantis Sumų, Ternopolio, Užkarpatės, Ivano Franko, Černovicų ir Odesos srityse atliktais tyrimais, išleisti kolektyviniai darbai „Religinis prisitaikėliškumas ir ateistinis auklėjimas“ (Kijevas, 1965, ukr. k.), „Apie dabartinių sektantiškų tikėjimų pobūdį“ (Kijevas, 1968, ukr. k.), taip pat A. Jeryševo knyga „Sociologinių religingumo tyrimų patyrimas“ (1967, ukr. k.) ir kt. Sociologiniai religijos tyrimai apima ir religijos sociologijos, etinių religinių koncepcijų, individo dvasinės laisvės religinio neigimo ir kt. kritiką (V. Tančerio, A. Avetisiano, A. Jeryševo, P. Kosuchos ir kt. darbai); be to, religija nagrinėjama gnoseologiniu atžvilgiu (B. Loboviko ir kt. darbai); galima pažymėti darbų grupę, skirtų marksistinio-lenininio ateizmo klerikalinės falsifikacijos kritikai (A. Oniščenko ir kt. darbai).

Ukrainos filosofai teikia didelę reikšmę giliai ir kritiškai dabartinės idealistinės filosofijos analizei. Darbų, kritiškai įvertinančių dabartinę buržuazinę ideologiją, Ukrainoje išleista ir ankstesniais metais (N. Ščerbino, A. Zviglianičo, M. Popovičiaus, I. Byčko, M. Bulatovo ir kt. knygos bei straipsniai). Tyrimams šioje srityje gilinti ir jiems koordinuoti UTSSR MA Filosofijos institute įsteigtas specialus skyrius. Jo darbuotojai daug dėmesio skiria šiuolaikinio revizionizmo, antikomunizmo ir jo požiūrio į asmenybę, taip pat buržuazinės kultūros filosofijos kritikai.

Ukrainos filosofų-marksistų pasiekimai žymūs. Bet dar žymesni jų uždaviniai. Juos sprenddami, Ukrainos filosofai nuolat naudojasi filosofiniu V. Lenino palikimu, kuris yra metodologinis sudėtingiausių šiuolaikinio mokslo ir visuomeninės-istorinės praktikos procesų, reiškinų tyrimo pagrindas.

V. Jevdokimenka, V. Ničik